

## PAPER DETAILS

TITLE: 16. YÜZYILDA PAZARCIK 1526-1563

AUTHORS: Ibrahim SOLAK

PAGES: 5-16

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1722136>

## 16. YÜZYILDA PAZARCIK (1526-1563)

İbrahim SOLAK \*

### ÖZET

Pazarcık 16. Yüzyılda Maraş Kazâsı'na bağılı nâhiyedir. Buraya 1526'da 37, 1563'te 50 köy bağılıdır. 1526'da 1262 olan tahmini toplam nüfus, 1563'te 6968'e ulaşır. Her iki tarihte de nâhiyenin nüfusunun tamamını müslümanlar oluşturmakta, gayr-i müslim unsur bulunmamaktadır. 1526'da nahiyeye bağılı köyleri kışlak olarak kullanan ve konar-göçer hayatı yaşayan Dulkadirli Ulus'una bağılı aşiretler büyük oranda 1563'te yerleşik hayata geçmişlerdir. Ekonomik durum tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Nâhiyenin 1526'da 166027, 1563'te ise 269071 akçe vergi hasılı bulunmaktadır.

**Keywords:** *Pazarcık, Dulkadirli, Nâhiye, Öşr, Resm.*

## PAZARCIK IN 16<sup>th</sup> CENTURY

### ÖZET

Pazarcık was a district of Maraş province in 16<sup>th</sup> century. In 1526, 27 and in 1563, 50 village bound to here. The conjectural population, increased to 6968 in 1563, while it was 1262 in 1526. In all term, population of the district was compose of muslims completely, so there wasn't any non-Muslim. In 1526, tribes of Dulkadirli principality whom used the villages of the district as a sheltered place and aslo had lived nomadic life, passed to settled life. Economic state was based on agriculture and stock raising. District had 166027 *akçe* revenue in 1526, as for 269071 in 1563.

**Keywords:** Pazarlık, Dulkadirli, Nâhiye, Öşr, Resm

### Giriş

16. asırda Maraş Kazâsı'na bağılı nâhiyelerden birisi olan Pazarlık, tarihi süreç içerisinde sosyal, iktisâdî ve kültürel yönden gelişerek bugün Anadolu'nun küçük bir şehri görünümünü almıştır. Pazarlık, bugün Kahramanmaraş'ın doğusunda, şehir merkezine yaklaşık 50 km. uzaklıkta Adıyaman yolu üzerinde bir ilçedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan ve Maraş Sancağı'na ait 1526 yılı tahrir defteri ve yine aynı sancağın Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime arşivindeki 1563 tarihli tahrir defteri araştırmamızın temel kaynaklarıdır.

\* Dr., S.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

### A-Nüfus Ve Yerleşme

Tahrir Defterlerindeki kayıtlardan herhangi bir bölgenin nüfus yapısını ve yerleşim durumunu öğrenmek mümkündür. Bu defterlere kaydedilen nüfus bugünkü kullanılan anlamdaki nüfus olmayıp, timar sisteminin uygulandığı bölgelerdeki vergiye esas olan nüfustur. Tahrir defterlerine evli ve bekar vergi mükellefi erkeklerle birlikte, hastalık, din hizmeti, yaşlılık vb. sebeplerden ötürü vergi vermekten muaf tutulan şahıs ve gruplar da yazılmıştır. Bu defterlere kadınlar, kızlar, bülüğ çağına gelmemiş erkek çocuklar yazılmadığı gibi, bir hanenin ortalama kaç kişiden oluştuğu da belli değildir<sup>1</sup>.

Maraş Sancağı'na ait 1526 ve 1563 tarihli tahrir defterlerinde Pazarcık, Maraş Kazâsı'na bağlı bir nâhiyedir. Köy ve mezraa sayısı bakımından Pazarcık, Maraş Kazâsı'nın büyük nâhiyelerinden birisidir. Tablo 1'de de görüleceği gibi nâhiyeye 1526 yılında 37 köy bağlı iken, 1563'te bağlı köy sayısı 50 olmuştur<sup>2</sup>. Tahrir defterlerinde yapılan incelemede Pazarcık adıyla bir nâhiye merkezinin, yani "nefs"inin olmadığı görülmüştür. Pazarcık ve çevresinde bulunan köy ve mezraalar bir idari üniteye toplanarak nâhiye oluşturulmuştur. 1526'da tahrir işlemi Taş Bıçme<sup>3</sup>, 1563'te ise Bağdin-i Sagır köyünden başlatılmıştır. Bu köylerin, adı geçen tarihlerde nâhiye merkezi olarak kullanılmaları ihtimal dahilindedir.

Tablo 1: Pazarcık Nâhiyesine Bağlı Köyler ve Vergi Nüfusları

| Pazarcık Nâhiyesi |                       | 1526 |          | 1563  |
|-------------------|-----------------------|------|----------|-------|
| No                | Köyler                | Hâne | Mücerred | Nefer |
| 1.                | Adaca                 | 2    | -        | 21    |
| 2.                | Armudar               | 21   | 5        | 91    |
| 3.                | Ayas Çay              | 0    | -        | 4     |
| 4.                | Ayn Sincik            | -    | -        | 14    |
| 5.                | Bağdin-i Kebir        | 45   | 13       | 134   |
| 6.                | Bağdin-i Sagır        | 24   | 9        | 110   |
| 7.                | Bağlı Kara Öyük       | -    | -        | 31    |
| 8.                | Belkis, Burc-ı Belkis | 0    | -        | 116   |
| 9.                | Bir Ağıl?             | -    | -        | 7     |
| 10.               | Buldacı               | 0    | -        | 0     |

<sup>1</sup> Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, S.X, İstanbul, 1953, s.1-26, Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.32, İstanbul 1979, s.331-348.

<sup>2</sup> Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maraş Sancağı Tahrir Defteri (=BA TD) 402, s.871-890; BA TD 998, s.430-431; Refet Yinanç- Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defterleri*, (=Maraş D), C.1, Ankara 1989, s.197-233.

<sup>3</sup> BA TD 402, s.871, BA TD 998, s.430, R. Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s.123.

|     |                                         |    |    |     |
|-----|-----------------------------------------|----|----|-----|
| 11. | Butuyun?                                | 4  | -  | -   |
| 12. | Camus Pınarı                            | -  | -  | 14  |
| 13. | Çiçek                                   | 24 | 10 | 48  |
| 14. | Çiftlik (Yaka Çiftlik)                  | 0  | -  | 51  |
| 15. | Dehliz                                  | 0  | -  | -   |
| 16. | Derbend Ağzı nâm-ı diğer Köpeklü        | 0  | -  | 37  |
| 17. | Dil Öyük (Dibek Öyüğü)                  | 0  | 9  | 96  |
| 18. | Dilir                                   | -  | -  | 16  |
| 19. | Evri?                                   | 2  | -  | -   |
| 20. | Eklen                                   | 14 | -  | 24  |
| 21. | Feracı                                  | 0  | -  | -   |
| 22. | Gercayın                                | -  | -  | 56  |
| 23. | Göçebe                                  | -  | -  | 12  |
| 24. | Gökçe Pınar                             | 0  | -  | -   |
| 25. | Göynük Depe                             | -  | -  | 5   |
| 26. | Harfuşcuk                               | 1  | -  | -   |
| 27. | Haydar Öyüğü                            | 0  | -  | -   |
| 28. | Helvayın                                | 0  | -  | 0   |
| 29. | Kaba Ağaç                               | 0  | -  | 40  |
| 30. | Kafir Viranı                            | -  | -  | 13  |
| 31. | Kara Çorun                              | 0  | -  | 0   |
| 32. | Kara Öyük                               | 0  | -  | -   |
| 33. | Karaca Davud                            | 0  | -  | 23  |
| 34. | Kenehor                                 | -  | -  | 43  |
| 35. | Kesib Deyri                             | 0  | -  | 11  |
| 36. | Ketekoz                                 | 0  | -  | -   |
| 37. | Kırkısa nâm-ı diğer Bürtan              | -  | -  | 54  |
| 38. | Kız Ağıl                                | 0  | -  | -   |
| 39. | Kız Hisarı nâm-ı diğer Portan           | 13 | 5  | -   |
| 40. | Kızıl Bük                               | 3  | -  | 45  |
| 41. | Kirni                                   | 7  | -  | 19  |
| 42. | Küredî Kuyusu                           | 0  | -  | 26  |
| 43. | Mazman Dede                             | -  | -  | 17  |
| 44. | Mezraa-i Kırkısa                        | -  | -  | 8   |
| 45. | Mizmen (Mizmiz)                         | 0  | -  | 24  |
| 46. | Naib Deyri                              | 0  | -  | 61  |
| 47. | Orta Kara Öyük nâm-ı diğer Orta Pınar   | 5  | -  | 23  |
| 48. | Özi                                     | -  | -  | 46  |
| 49. | Pazarcık Öyüğü nâm-ı diğer Süphan Deyri | -  | -  | 19  |
| 50. | Sarmud                                  | 9  | 5  | -   |
| 51. | Saylıca                                 | -  | -  | 9   |
| 52. | Sürme?                                  | -  | -  | 38  |
| 53. | Şeyhler                                 | 0  | -  | 100 |
| 54. | Tarmık                                  | -  | -  | 26  |
| 55. | Taş Biçme                               | 14 | 6  | 75  |
| 56. | Tolhum                                  | -  | -  | 49  |
| 57. | Uzun Kuyu                               | -  | -  | 74  |
| 58. | Yaka Buldacı                            | -  | -  | 49  |

|     |                  |            |           |             |
|-----|------------------|------------|-----------|-------------|
| 59. | Yassıca Pazarcık | -          | -         | 0           |
| 60. | Yazı Buldacı     | -          | -         | 15          |
| 61. | Yazı Çiftlik     | -          | -         | 22          |
|     | <b>TOPLAM</b>    | <b>186</b> | <b>62</b> | <b>1816</b> |

Tablo 1’de de görüldüğü gibi Pazarcık Nâhiyesi’nin köy sayısı 1526 yılına göre 1563’te % 35 artmıştır. Her iki tarihte de ortak olan köy sayısı 25 iken, 1526’da kaydı bulunan köylerin 12’sine 1563 yılında rastlanmamıştır. Bu köyler muhtemelen ya terk edildiler ya da başka bir köyle birleştiler. Diğer taraftan bazı köylerin kaydına 1563’te ilk defa rastlanmaktadır. Bu köylerin sayısı 27 olup, bunlardan 8’i (Ayn Semek-Ayn Sincik, Pazarcık Öyüğü, Camus Pınarı, Eken-Eklen, Göynük Depe, Kafir Viranı, Saylıca ve Yassıca Pazarcık) 1526’da mezraa idi. Nâhiyeye bağlı köylerden bazılarının içerisinde nüfus kaydı bulunmamaktadır. İçerisinde nüfus bulunmayan köyler 1526’da 21 iken, bu sayı 1563’te 4’e inmiştir. Nüfusu kaydedilmeyen köyleri konar-göçer cemaatler tasarruf etmektedirler. Dulkadirli Ulusuna<sup>4</sup> bağlı bu cemaatler, tasarruf ettikleri köyleri yazın ziraat sahası, kışın ise kışlak olarak kullanmaktadırlar.

**Tablo 2: Pazarcık Nâhiyesi’ne Bağlı Köyleri Tasarruf Eden Cemaatler<sup>5</sup>**

| 1526                     |                        |      | 1563                     |                |      |
|--------------------------|------------------------|------|--------------------------|----------------|------|
| Köy                      | Cemaat                 | T.T. | Köy                      | Cemaat         | T.T. |
| Adaca                    | Yörük                  | KZ   | Adaca                    | Dönenlü        | KZ   |
| Ayas Çay                 | Kara Hamzalı           | K    | Ademlü                   | Ademlü         | KZ   |
| Bağdin-i Kebir           | Yörük                  | Z    | Ayn Sincik               | Ovacılı        | Z    |
| Bağdin-i Sagir           | Yörük                  | Z    | Bağlu Kara Öyük          | Musa Fakihlü   | Z    |
| Belkis                   | Eymirlü                | KZ   | Belkis maa Burc-ı Belkis | Elçi           | Z    |
| Buldacı                  | Dokuz                  | KZ   | Buldacı                  | Ağce Koyunlu   | Z    |
| Dehliz                   | Ali Kethüdâ/ Bulanıklı | Z    | Derbend Ağzı nd. Köpeklü | Köpeklü        | Z    |
| Derbend Ağzı nd. Göbekli | Elçi                   | KZ   | Dilir                    | Bulanıklı      | KZ   |
| Dil Öyük                 | Osman Dedelü           | KZ   | Eklen                    | Kara Ekinciler | Z    |
| Eklen                    | Evcı                   | Z    | Eymirlü                  | Eymirlü        | Z    |
| Evri                     | Kuşne-Çağırğanlı       | Z    | Gercayın                 | Kara Hasanlı   | Z    |
| Feracı                   | Rebilü                 | Z    | Göçebe                   | Düskilü?       | Z    |
| Gökçe Pınar              | Yörük                  | Z    | Helvayın                 | Eymirlü        | KZ   |
| Haydar Öyüğü             | Cerid                  | KZ   | Kaba Ağaç                | Sakalı         | Z    |
| Helvayın                 | Eymirlü                | KZ   | Kara Çorun               | Eymirlü        | KZ   |

<sup>4</sup> Maraş Sancağı ve çevresinde yaşayan Dulkadirli Türkmenleri ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Dr. İbrahim Solak, “XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.12, Konya 2002, s.109-154.

<sup>5</sup> BA TD 402, s.871-890, R.Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s.198-231.

|               |                        |    |                                 |                |    |
|---------------|------------------------|----|---------------------------------|----------------|----|
| Kaba Ağaç     | Anamaslu               | KZ | Kenehor                         | Bulanıklı      | KZ |
| Kara çorun    | Emirşelü/Eymirlü       | Z  | Kesib Deyri                     | Kızılıklı      | Z  |
| Kara Öyük     | Bağlu/Dokuz            | Z  | Kırkisa nd. Burtan              | Demrek         | Z  |
| Karaca Davud  | Eymirlü                | Z  | Kızıl Bük                       | Kara Hasanlu   | KZ |
| Kesib Deyri   | Eymirlü                | KZ | Kirni                           | Kızıklı        | Z  |
| Ketekoz       | Ali Kethüdâ/ Bulanıklı | KZ | Küredi Kuyusu                   | Bulanıklı      | Z  |
| Kız Ağıl      | Eymirlü                | KZ | Mazman Dede                     | Yuvalı         | Z  |
| Kızıl Bük     | Osman Dedelü           | K  | Mezraa-i Kırkisa                | Demrek         | Z  |
| Kirni         | Karacalı               | Z  | Mizmiz                          | Kızıllı        | KZ |
| Küredi Kuyusu | Ali Kethüdâ/ Bulanıklı | KZ | Naib Deyri                      | Eymirlü        | KZ |
| Mizmen        | Kızıllı                | KZ | Orta Kara Öyük nd. Orta Pınar   | Kara Ekinciler | Z  |
| Naib Deyri    | Eymirlü                | KZ | Özi                             | Küşne          | KZ |
| Orta Pınar    | İshakoğlu/ Avşar       | Z  | Pazarcık Öyüğü nd. Sübhan Deyri | Kızıklı        | KZ |
| Şeyhler       | Ali Kethüdâ/ Bulanıklı | Z  | Saylıca                         | Kızıklı        | Z  |
|               |                        |    | Sürme                           | Göce Hacılu    | KZ |
|               |                        |    | Şeyhler                         | Bulanıklı      | KZ |
|               |                        |    | Tarmık                          | Evcı           | Z  |
|               |                        |    | Tolhum                          | Küşne          | Z  |
|               |                        |    | Uzun Kuyu                       | Demrek         | KZ |
|               |                        |    | Yaka Buldacı                    | Ağce Atlı      | Z  |
|               |                        |    | Yaslıca Pazarcık                | Osman Dedelü   | Z  |
|               |                        |    | Yazı Buldacı                    | Eymirlü        | Z  |
|               |                        |    | Yazı Çiftlik                    | Kara Hamzalı   | Z  |
|               |                        |    | Yer Ağıl                        | Adillü         | Z  |

nd: nâm-ı diğer, K:Kışlak, Z:Ziraat, KZ:Kışlak-Ziraat

Tablo 2’de görüldüğü gibi her iki tahrirde de köylerin büyük bir kısmı (1526’da 29, 1563’te 40 köy) bölgede yaşayan cemaatler tarafından kışlak ve ziraat sahası olarak kullanılmaktadır. 1526 yılında cemaatlerin tasarrufunda olan köylerden 8’inde nüfus bulunurken<sup>6</sup>, 22’sinde nüfus bulunmamaktadır. 1563’te ise cemaatlerin tasarrufunda olan köylere, bu cemaatlerin yerleştiği görülmektedir. Bu tarihte sadece dört köyde nüfus kaydı olmayıp, bu köyler de cemaatler tarafından ziraat sahası olarak kullanılmaktadır.

Tahrir defterlerindeki vergiye esas olan nüfusun günümüzde neye tekabül edebileceğini bulabilmek için tarihçiler bu defterlerdeki hânenin ortalama kaç kişiden oluşacağı hakkında farklı katsayılar kullanmışlardır. Bunlardan en kabul görüleni Barkan’ın kullandığı 5 katsayısıdır. Buna göre herhangi bir tahrir defterindeki verilerden hareketle bir yerleşim biriminin tahmini toplam nüfusu hesaplanırken **hâne X 5 + mücerred** formülü kullanılmaktadır. Bu formülün üzerine muaflar da ilave edilmek suretiyle tahmini toplam nüfus hesaplanabilmektedir.

<sup>6</sup> İçerisinde nüfus olan köyler: Adaca, Bağdin-i Kebir ve Sagir, Dil Öyük, Evri, Eklen, Kızıl Bük ve Kirni’dir.

Pazarcık Nâhiyesi köylerinde bulunan toplam vergi nüfusu 1526'da 186 hâne ve 62 mücerredir<sup>7</sup>. Nâhiyede 54 hâne de muaf<sup>8</sup> zümre kayıtlıdır. 1563'te ise vergi nüfusu 1820 nefer, muaf<sup>9</sup> ise 154 neferdir. Nâhiyenin tahmini toplam nüfusu 1526'da 1262 kişi iken, bu sayının 1563'te 6968 kişiye ulaştığı görülür<sup>10</sup>. İki tarih arasındaki nüfusun büyük oranda farklı olmasındaki en büyük sebep, 1526 yılında nâhiyenin köylerini kışlak olarak kullanan ve henüz yerleşik hayata geçmeyen cemaatlerin çoğunun 1563 yılında daha önce tasarruf ettikleri köylerde yerleşik hayata geçmesidir. Her iki tahrir döneminde de toplam nüfus içerisinde gayri müslim unsur bulunmayıp, nüfusun tamamı müslümanlardan oluşmaktadır.

### B-Üretimi Yapılan Tarım Ürünleri Ve Bunlardan Alınan Vergiler

Hububat her iki tarihte de nâhiyenin bütün köylerinde en çok üretimi yapılan üründür. Bu ürün 1526 tarihinde öşr-i gallat başlığı altında hınta, şair, gavers ve nohud şeklinde birlikte verilirken<sup>11</sup>, 1563'te ise hınta ve şair<sup>12</sup> olarak ayrı ayrı verilmiştir. Hububat cinsi ürünler 1526'da müd<sup>13</sup>, 1563'te ise kile ile ölçülmüştür. Tahrir kıymeti 1526 tarihinde müd başına 128, kile başına 6.4 akçe, 1563'te ise buğday 10, arpa ise 7 akçedir<sup>14</sup>. Nâhiyeden alınan öşür miktarı 1526'da 79961 akçe, üretimin ise 624 müd, 12493 kile olduğu görülmektedir. Bu rakam nâhiye genelindeki toplam üretimden 1/8 oranında alınan öşür miktarıdır. Öşür miktarını 8 ile çarparsak nâhiyedeki toplam üretimi bulabiliriz. Bu hesap sonucunda toplam üretim miktarı 99951 kile, yani 2.558.566 kg'dır. 1563'te ise nâhiyenin buğday öşrü 119757 akçe, üretimi 11975 kile, asıl üretimi ise 95800 kile 2.452.480 kg, arpa öşrü 60342 akçe, 8620 kile, asıl üretimin 68962 kile 1.765.434 kg olarak gerçekleşir.

<sup>7</sup> mücerred:evli olmayan, ergenlik çağına gelmiş iş yapabilen bekar erkek çocuk.

<sup>8</sup> Muaf<sup>lar</sup>, imam, kethüdâ ve Zaviyedârlardan oluşmaktadır.

<sup>9</sup> Muaf<sup>lar</sup>; sipahi-sipahizâde, divane, kethüdâ, a'ma, imam, pîr-i fânî, malul, muhasıl, müderris, merdan-ı kale, zaviyedâr, ümera ve muaf<sup>tan</sup> oluşmaktadır.

<sup>10</sup> Tahrir defterlerindeki toplam nüfus hesaplamalarında kullanılan bir diğer yol nefer sayısını 3-4 ile çarpmaaktır. Maraş Kazâsı ve bağlı nâhiyeleri için nefer kat sayısını 3.53 olarak aldık, daha geniş bilgi için bakınız, İbrahim Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazâsı*, (Basılmamış Doktora Tezi), S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002, s.30, (Tahrir defterlerindeki nefer katsayısı ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Huricihan İslamoğlu İnan, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991, s.61; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s.42).

<sup>11</sup> BA TD 402, s.871-890.

<sup>12</sup> R.Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s.123-143.

<sup>13</sup> Müd: Bölgeden bölgeye değişen hacim ölçüsüdür. 1 müd:20 kile, 1 kile:25.6 kg'dır. Walter Hinz, *İslamda Ölçü Sistemleri*, (Çeviren:Acar Sevim), İstanbul, 1990, s.58; Halil İnalçık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", (Tercüme: Eşref Bilge Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.73, İstanbul 1991, s.43

<sup>14</sup> Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bakınız: İ.Solak, *Maraş Kazâsı*, s.99-104

Pazarcıkta pamuk üretiminin de hububattan sonra önemli bir yeri vardır. Pamuk için tahrir defterlerinde öşr-i penbe ve resm-i penbe tabirleri kullanılır. Bu ürün genelde kantar ile ölçülürken, bazen men ile de ölçülmüştür. Maraş Kazâsı ve bağlı nâhiyeler için men cinsinden verilen miktarların kantar karşılığı yaklaşık 1 kantar = 9 men olarak bulunmuştur<sup>15</sup>. Tahrir defterlerindeki verilerden Pazarcıkta pamuktan 1526 yılında 8165, 1563'te ise 10501 akçe öşür alınmıştır. 1526'da 1 kantar pamuk 500 akçe, 1563'te ise 1 men 7.2 akçedir<sup>16</sup>. Buna göre 1526'da üretilen toplam pamuk miktarı 7368 kg iken, 1563'te 70006 kg olmuştur. İki tarih arasında yaklaşık 8 kat artış olduğu görülmektedir. Bu artışın sebepleri arasında; nâhiyenin daha önce köylerinin birçoğunun sadece kışlak olarak kullanılması, 1563'e gelindiğinde ise bu köyleri kışlak olarak kullanan Dulkadirli Ulusuna bağlı ve konar-göçer hayatı yaşayan Türkmen cemaatlerin bu köylere yerleşerek tahıl haricindeki ürünlerin de ziraatına başlaması gösterilebilir.

Susam her iki tarihte de üretilmektedir. Tahrir defterine simsim olarak yazılmıştır. Susamda kullanılan ölçü birimi 1526'da belli değil iken, 1563'te kile olduğu görülmektedir. Diğer taraftan 1526'da tahrir kıymeti 10 akçe, 1563'te ise bilinmediği için hesaplamalarda her iki tarih için de ölçü birimi için kile, tahrir kıymeti içinse 10 akçe esas alınmıştır. Buna göre bu üründen elde edilen öşür miktarı 1526'da 1248 akçe ve toplam üretim 25395 kg iken, 1563'te toplanan öşür 1130 akçe, toplam üretim ise 23142 kg olarak gerçekleşmiştir.

Bağcılık ve üzüm üreticiliği Pazarcıkta kısmen yapılmıştır. Her iki tarihte de köylerin %20-25'inde üretim olduğu görülür. Tahrir kayıtlarında bağcılıkla ilgili öşr-i bağ<sup>17</sup> ve haracı bağat<sup>18</sup> tabirleri kullanılmıştır. Bağcılıktan vergi, kök hesabına göre alınmaktadır, 1526'da bin kökden 10<sup>19</sup>, 50<sup>20</sup> ve 60<sup>21</sup> akçe alınır iken, 1563'te ise 40<sup>22</sup> akçe vergi alınmıştır. Nâhiye genelinde 1526 tarihinde 66100 kök bağdan 3305, 1563'te ise 94100 kök bağdan 3764 akçe öşür alınmıştır.

Tahrir defterlerindeki öşr-i bostan-piyaz-penbe ve bostan-meyve ve cevz, resm-i bostan ve piyaz kayıtlarından nâhiyede meyveciliğin yapıldığı anlaşılmaktadır. 1526'da adı geçen meyvelerden toplam 4145, 1563'te ise 3333 akçe öşür alınmıştır. Bu ürünlerin haricinde Pazarcık Nâhiyesinde

<sup>15</sup> İ.Solak, *Maraş Kazâsı*, s.107. 1 kantar ise 56.4 kg olarak kabul edilmiştir. 1563 tarihi için ise toplam hesaplamalarda 1 men 6 kg olarak kabul edilmiştir.

<sup>16</sup> İ.Solak, *Maraş Kazâsı*, s.107

<sup>17</sup> TD 402, s.871

<sup>18</sup> R.Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s.197

<sup>19</sup> TD 402, s.872.

<sup>20</sup> TD 402, s.873.

<sup>21</sup> TD 402, s.876, 883.

<sup>22</sup> Ahmet Akgündüz, Maraş Sancağı Kanunnâmesi, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, C.VII, İstanbul 1994, s.173

erzen üretiminden 1526 yılında 1736, 1563'te 98 akçe, ayrıca 1563 tarihinde öşri çeltikten 1650, resm-i sazdan 30 ve resm-i ketenden 50 akçe alınmıştır.

### C-Hayvancılık Ve Arıcılık

Osmanlı Devleti'nde küçükbaş hayvanlardan alınan vergiye *âdet-i ağ-nâm* veya *resm-i ganem* denilir. Bu vergi koyun veya keçi yavruladıktan sonra nisan-mayıs aylarında alınır ve kuzulu koyun kuzusu ile beraber sayılır<sup>23</sup>. Maraş Kazâsı'nda resm-i ganem, iki koyuna bir akçe ve bir kuzulu koyuna bir akçe olarak alınmaktadır<sup>24</sup>. Pazarcıkta ağnam resminden 1526 yılında 4150, 1563'te 1945 akçe toplanmıştır. Ağnam resminden başka 1563'te yaylak, otlak, çayır ve koru resmi olarak 150 akçe alınmıştır. Diğer taraftan arıcılık yapanlardan da resm-i kovan ve resm-i kivare adı altında 1526'da 450, 1563'te 1261 akçe resm alınmıştır. Kovan resmi reâyadan kovanlarının mahsülünden bazen para bazen de bal olarak tahsil edilmektedir.

### D-Reâyâdan Alınan Vergiler

Osmanlı Devleti timar sistemini uyguladığı bölgelerde *çift* veya *çiftlik* diye adlandırılan ve değişik büyüklükte arazi tasarruf eden çiftçiden yılda bir defa nakit olarak *çift resmi* alır. Bu verginin alınmasındaki temel şart reâyanın toprak tasarruf ediyor olmasıdır. Reâyanın elindeki toprak miktarı çiftin yarısı kadar ise tahrir defterine *nim çift* olarak kaydedilir ve bir çift için belirlenen verginin yarısını öder<sup>25</sup>. Yarım çiftten az yer tasarruf edenler dönüm resmi, hiç yeri olmayan veya yarım çiftten az yer tasarruf eden reâyâya bennak denir ve bunlar bennak resmi verirler<sup>26</sup>. Maraş Sancağında çift resmi için 50, nim çift için 25 , bennak için 14, mücerred için 6 akçe vergi alınmıştır. Pazarcık Nâhiyesi genelinden 1526'da toplam 60311, 1563'te ise 20890 akçe çift resmi, yine 1563'te 845 bennakden 11830, 567 mücerreden 3402 akçe vergi toplanmıştır.

### E-Diğer Vergiler

<sup>23</sup> Hadiye Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu Arazi Kanunları*, Ankara 1963, s.6; Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", *DİA*, C.1, İstanbul 1988, s.478.

<sup>24</sup> Süleymaniye Kütüphanesi Reisül Küttab Mustafa Efendi Bölümü No.1004, Varak 90; A. Akgündüz, Maraş Sancağı Kanunnâmesi, *Kanunnâmeler VII*, s.174.

<sup>25</sup> Ö.L. Barkan, "Çiftlik", *İA*, C.3, İstanbul 1993, s.392; H. İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, s.32-41.

<sup>26</sup> Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler", *AÜDTÇFD*, S.V, Ankara 1947, s.491.

Osmanlı Devleti'nde su, yel veya hayvan gücü ile çalışan un değirmenleri ile bazı yerlerde zeytinyağı değirmenlerinden alınan vergiye *resm-i asiyâb-değirmen resmi* denir<sup>27</sup>. Aynî olarak alındığı gibi genelde nakdî olarak da alınan resm-i asiyâbın, değirmen yıl içerisinde kaç ay çalışırsa çalışsın her ay için 5 akçe alınırdı. Pazarcıkta 1526'da dört köyde ve iki mezraada olmak üzere altı değirmenden 152 akçe, 1563'te ise dokuz köy ve bir mezraadaki değirmenden 380 akçe değirmen resmi alınmıştır.

Bâd-ı hevâ grubu olarak adlandırılan ve tahrir defterlerine, arûs, yava, deştânî, duhân, tapu, dönüm, cürmü cinayet, abd-i âbık ve kenizek muştuluğu, beytûmal, mâl-i gâib ve mâl-i mefkûd gibi adlarla kaydedilen vergilerin önceden ne kadar olacağı bilinmemektedir<sup>28</sup>. Pazarcık'ta bu gruba giren vergilerin toplamı 1526'da 2404, 1563'te 20210 akçedir. Bunlardan başka hakkı âb'dan 348 ve Nehr-i Dibek Öyükden 8000 akçe alınmıştır.

### F-Cami Ve Zaviyeler

1526 ve 1563 tarihli tahrir defterlerinde Pazarcık Nâhiyesi genelinde bir cami ve iki zaviye kaydı yer almaktadır. 1563 yılında Küredi Kuyusu Köyü'nün yanında bulunan Mihriban Mezraası'nda bir cami bir de zâviye olup, adı geçen mezraanın hububat geliri buralara vakfedilmiştir<sup>29</sup>. 1526 tarihli mufassal defterde cami ve zâviye ile ilgili bilgi bulunmaz iken, 1501 tarihli Alaüddevle Bey vakfiyesinde Mihriban'ın köy olduğu görülmektedir<sup>30</sup>. Zâviyenin şeyhi, hatibi ve imamı Hacı Haydar v. Ali Fakih olup, mezraada eğitim için buk'anın<sup>31</sup> da bulunduğu görülmektedir<sup>32</sup>. Zâviyede şeyhle birlikte 11 nefer bulunmakta, bunlardan 1'inin müderris, 2'sinin muhassıl ve 1'inin hatib olduğu anlaşılmaktadır. Bölgede yapılan saha çalışmasında bugün bu isimde hiçbir yerin olmadığı görülmüştür.

Zaviyelerden bir diğeri Dil Öyük (Dibek Öyük) Köyü'nde bulunan Osman Dede Zâviyesidir. Zâviye'ye Osman Dedelü hizmet ettiği için bu isim verilmiştir<sup>33</sup>. 1526'da 35 hane, 3 mücerred bulunan zâviyede, 1563'te ise 25 nefer bulunmaktadır. 1526 yılında Osman Dedelü cemaatı Dil Öyük köyüne ilaveten Pazarcık Nâhiyesi'ne bağlı Kara İbrahim ve Kara Sokı mezraalarının da ziraatini yapmaktadırlar<sup>34</sup>. Bu tarihte zâviyenin geliri

<sup>27</sup> N. Çağatay, "Vergi ve Resimler", s.503.

<sup>28</sup> Halil Sahillioğlu, "Bâd-ı Hevâ" *DİA*, C.4, İstanbul 1991; Hüseyin Özdeğer, "XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu", *Türk Dün-yası Araştırmaları*, S.16, İstanbul 1982, s.88 vd.

<sup>29</sup> R.Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s.199.

<sup>30</sup> R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s.121, dn.13.

<sup>31</sup> medrese ile sıbyan mektebi arasındaki bir eğitim kurumu, Mehmet İpşirli, "Buk'a", *DİA*, C.6, İstanbul 1992, s.386-387.

<sup>32</sup> R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.199.

<sup>33</sup> BA TD 402, s.887; R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.218-219.

<sup>34</sup> BA TD 402, s.890.

2933 akçe iken, 1563'te buraya vakfedilen gelirin 11122 akçeye çıktığı görülmektedir. Zâviyenin yeri ve bulunduğu köy bugün bilinmemektedir.

**Tablo 3: Pazarcık'taki Vergi ve Resimler 1526-1563**

| S. No | Verginin Adı               | 1526          |            | 1563          |            |
|-------|----------------------------|---------------|------------|---------------|------------|
|       |                            | Vergi Bedeli  | %          | Vergi Bedeli  | %          |
| 1.    | Öşr-i gallât               | 79961         | 48.16      | 180099        | 66.93      |
| 2.    | Öşr-i çeltük               | -             |            | 1650          | 0.61       |
| 3.    | Öşr-i penbe                | 8165          | 4.91       | 10501         | 3.90       |
| 4.    | Öşr-i simsim               | 1248          | 0.75       | 1130          | 0.41       |
| 5.    | Öşr-i bağ                  | 3305          | 1.99       | 3764          | 1.39       |
| 6.    | Öşr-i meyve                | 4145          | 2.49       | 3333          | 1.23       |
| 7.    | Öşr-i Erzen                | 1736          | 1.04       | 98            | 0.03       |
| 8.    | Âdet-i ağnâm               | 4150          | 2.49       | 1945          | 0.72       |
| 9.    | Resm-i yaylak-otlak vs.    | -             |            | 150           | 0.05       |
| 10.   | Resm-i kovan               | 450           | 0.27       | 1261          | 0.46       |
| 11.   | Resm-i çift                | 60311         | 36.32      | 20890         | 7.96       |
| 12.   | Resm-i bennak              | -             |            | 11830         | 3.99       |
| 13.   | Resm-i mücerred            | -             |            | 3402          | 1.26       |
| 14.   | Resm-i asiyâb              | 152           | 0.09       | 380           | 0.14       |
| 15.   | Bâd-ı hevâ (arus-yava vs.) | 2404          | 1.49       | 20210         | 7.80       |
| 16.   | Resm-i saz                 | -             |            | 30            | 0.01       |
| 17.   | Resm-i Keten               | -             |            | 50            | 0.02       |
| 18.   | Hakk-ı Âb                  | -             |            | 348           | 0.12       |
| 19.   | Nehr-i Dibek Öyük          | -             |            | 8000          | 2.97       |
|       | <b>TOPLAM</b>              | <b>166027</b> | <b>100</b> | <b>269071</b> | <b>100</b> |

### Sonuç

1526 ve 1563 tarihli Maraş Mufasssal Defterlerinin değerlendirilmesi sonucu Pazarcık Nâhiyesinin %100'ünün Dulkadirli Ulusuna bağlı Türkmen aşiret-cemaatler tarafından meskûn olduğu görülür.

Pazarcık'ın 1526'da 37 köy olup bunlardan 22'sinde yerleşik nüfus yoktur. İçerisinde yerleşik nüfus olmayan bu köyler konar-göçer aşiret-cemaatler tarafından tasarruf edilmektedirler. 1563'te nâhiyenin köy sayısı 50'ye çıkmıştır. 1526'da nâhiyenin toplam nüfusu 1262 kişi, bunun da büyük çoğunluğunu cemaatler oluştururlar. 1563'te ise nüfus 6968 kişiye ulaşmış olup, bir önceki tarihe göre nüfusun büyük kesiminin yerleşik hayata geçtiği görülür. Her iki tarihte de Pazarcık ve çevresinde gayr-i müslim unsur bulunmamakta, nüfusun tamamını Dulkadirli Ulusuna bağlı Türkmen cemaatler oluşturmaktadır.

1563 yılında tahrir defterlerine kaydedilen köylerden günümüze gelebilenlerle ilgili yapılan saha çalışmasında tablo V'te de görüleceği gibi 8 köyün ismini değiştirmeden günümüze kadar gelebildiği, 9'unun ismini değiştirdiği, 22'sinin bugün mevki ismi olarak kullanıldığı, 20'sinin ise hiç bir şekilde izine rastlanmadığı görülmüştür.

16. asırda Pazarcık Nâhiyesinin iktisadi vaziyeti tamamen tarım ve hayvancılığa dayanmakta, en çok ziraatı yapılan ürünü ise hububat oluşturmaktadır. Nâhiyede değirmen haricinde sanayi işletmesi bulunmamaktadır.

**Tablo 4: XVI. Yüzyıl Pazarcık Nâhiyesi Köylerinin Yerlerinin Tespit Edilmesi**

| S.No | Köyler (Genel Sıralama)  | İsimleri değişenler | İsimleri değişmeyenler | Mevki olanlar | Yeri belli olmayanlar | Tespit Kaynağı |
|------|--------------------------|---------------------|------------------------|---------------|-----------------------|----------------|
| 1.   | Adaca                    |                     |                        | Adaca         |                       | Arazi, M 38 c4 |
| 2.   | Armudar                  | Armutlu             |                        |               |                       | Arazi          |
| 3.   | Ayas Çay                 |                     |                        | Aya Çay       |                       | Arazi          |
| 4.   | Ayn Sincik               | İğdeli              |                        |               |                       | Arazi          |
| 5.   | Bağdin-i Kebir           | Ulubahçe            |                        |               |                       | Arazi          |
| 6.   | Bağdin-i Sagir           | Yukarı Pazarcık     |                        |               |                       | Arazi          |
| 7.   | Bağlu Kara Öyük          | Kara Öyük           |                        |               |                       | Arazi          |
| 8.   | Belkis                   |                     |                        |               | +                     |                |
| 9.   | Bir Ağıl?                |                     |                        |               | +                     |                |
| 10.  | Buldacı                  |                     |                        | Boldacı       |                       | Arazi          |
| 11.  | Burc-ı Belkis            |                     |                        |               | +                     |                |
| 12.  | Camus Pınarı             |                     |                        | Camus Pınarı  |                       | Arazi          |
| 13.  | Çiçek                    |                     | Çiçek                  |               |                       | Arazi          |
| 14.  | Derbend Ağzı nd. Köpekli |                     |                        | Derbend       |                       | Arazi          |
| 15.  | Dibek Öyüğü              |                     |                        | Dibekli       |                       | N 38           |
| 16.  | Dilir                    |                     |                        | Dilir         |                       | Arazi          |
| 17.  | Eklen                    |                     | Eğlen                  |               |                       | Arazi          |
| 18.  | Gercayın                 |                     |                        | Gercay        |                       | Arazi          |
| 19.  | Göçebe                   | Ak Toprak           |                        |               |                       | Arazi          |
| 20.  | Göynük Depe              |                     |                        |               | +                     |                |
| 21.  | Helvayın                 |                     |                        |               | +                     |                |
| 22.  | Kaba Ağaç                |                     |                        | Kara Ağaç     |                       | Arazi, M 38 c4 |
| 23.  | Kafir Viranı             |                     |                        |               | +                     |                |
| 24.  | Kara Çorun               |                     |                        | Kara Burun    |                       | Arazi          |
| 25.  | Karaca Davud             | Davutlar            |                        |               |                       | Arazi          |
| 26.  | Kenehor                  |                     |                        | Kenehor       |                       | Arazi          |
| 27.  | Kesib Deyri              |                     |                        |               | +                     |                |
| 28.  | Kırkısa nd. Bürtan       |                     |                        | Kırkısa       |                       | Arazi          |
| 29.  | Kızıl Bük                |                     |                        |               | +                     |                |
| 30.  | Kirni                    |                     | Kirni                  |               |                       | Arazi          |
| 31.  | Küredî Kuyusu            | Memiş Kahya         |                        |               |                       | Arazi          |

|     |                                 |             |                   |               |   |                   |
|-----|---------------------------------|-------------|-------------------|---------------|---|-------------------|
| 32. | Mazman Dede                     |             |                   | Mazman Tepe   |   | Arazi, N 38<br>a4 |
| 33. | Mezraa-i Kırkısı                |             | Mezraa            |               |   | Arazi             |
| 34. | Mizmiz                          |             |                   | Mizmili Höyük |   | Arazi             |
| 35. | Orta Kara Öyük nd. Orta Pınar   |             | Külhaş Kara Höyük |               |   | Arazi             |
| 36. | Özi                             |             |                   | Öz            |   | Arazi             |
| 37. | Pazarcık Öyüğü nd. Süphan Deyri |             | Pazarcık          |               |   | Arazi             |
| 38. | Saylıca                         |             |                   | Saylıca       |   | Arazi             |
| 39. | Sürme?                          |             |                   |               | + |                   |
| 40. | Şeyhler                         | Şıhlı Obası |                   |               |   | Arazi             |
| 41. | Tarmık                          |             |                   | Damrık        |   | Arazi             |
| 42. | Taş Bıçme                       |             | Taş Bıçme         |               |   | Arazi             |
| 43. | Tolhum                          |             |                   | Tulhum        |   | Arazi             |
| 44. | Uzun Kuyu                       |             |                   | Uzun Çarşı    |   | Arazi             |
| 45. | Yaka Buldacı                    |             |                   | Boldacı       |   | Arazi             |
| 46. | Yaka Çiftlik                    |             |                   | Çiftlik       |   | Arazi             |
| 47. | Yassıca Pazarcık                |             |                   |               | + |                   |
| 48. | Yazı Buldacı                    |             |                   | Boldacı       |   | Arazi             |
| 49. | Yazı Çiftlik                    |             | Yazı Çiftlik      |               |   | Arazi             |